

MÜELLİHE

(الْمُؤَلِّهَة)

Hz. Ali'ye

ulûhiyyet nisbet eden aşırı fırkaları
niteleyen bir terim.

Sözlükte “ilâh saymak, ulûhiyyet nisbet etmek, ilâh kabul etmek” mânasındaki te'lîh masdarından türeyen müellîhe kelâm ve mezhepler tarihi literatüründe aşırı fırkalar (Gâliyye) bir kısmını nitelemek üzere nadiren kullanılan bir terimdir. Hz. Ali'nin ilâh olduğunu, ilâhî özelliklere sahip bulunduğunu yahut Allah'ın Ali'ye hulûl ettiğini ileri süren Sebeiyye, Beyânîyye, Mansûriyye gibi fırkalar genellikle Gâliyye içinde ele alınarak kurucularının ismiyle anılır. Bu tür fırkalar ileri sürdükleri iddialara göre tasnif edildiğinde Ali'ye beşer üstü özellikler atfederek onu ilâhik mertebesine yükseltenlerin müellîhe ismiyle anılması isabetli görülebilir. Zira Gâliyye, Ali'nin ulûhiyyetini kabul edenleri belirttiği gibi teşbih, bedâ, nübüvvet ve imâmet konusundaki aşırı düşünce sahiplerini, tenâsüh ve bâtinî te'villeri benimseyenleri de ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Gâliyye müellîheden daha geniş bir kavramdır. Diğer taraftan Bağdâdî çoğunlukla Hz. Ali, bazan da imamlar hakkında aşırı görüşler ileri sürerek Allah'ın onların şahsında bedenleştiğini iddia eden ve bu suretle te'lîhe yönelen fırkaları “Hulûliyye” başlığı altında ele alır (*el-Farâk*, s. 254 vd.). Buna göre de müellîhe Hulûliyye'den daha kapsamlı bir terimdir.

Hz. Ali'yi ilâh sayan gruplar belirtilirken “müellîhe” mânasında Alilîhî, bazan da Aliyüllâhî gibi tabirler kullanılmaktadır. Bu nitelermelere daha çok Batı İnan'ında ve Irak'ın bazı bölgelerinde rastlanmakta ve eski dinlerle aşırı Şii fırkalarından etkilenen ve Ali'yi tanrının bir zuhuru olarak kabul eden Ehl-i Hak zümresine izâfe edilmekteyse de gerçekte bu inanç onların düşüncesinde önemli bir yer tutmaz. Aynı zamanda Ehl-i Hak ile münasebeti henüz ortaya konulmamış bulunan akımlardan olup Keyhusrev-i İsfendiyâr'ın zikrettiği (XVII. asır sonu) ve muhtemelen İndus nehrinin doğduğu bölgede Ali'yi ilâh sayanlar hakkında da Aliyüllâhî nisbetinin kullanıldığı görülmektedir (*Debistân-ı Mezâhib*, I, 265-267). Bunlar klasik kaynaklarda bâtinî karakter taşıdıkları için Bâtîniyye içinde de ele alınır (meselâ bk. Muhammed b. Hasan ed-Deylemî, s. 2-3). Bununla birlikte son döneme ait bazı yayınlarda (İzmirli, I, 121) Şia tasnif edilirken Hz.

Ali'yi diğer sahâbilerden üstün görenler için “mufaddıla”, onu üstün görüp diğerleri için aşağılayıcı ifadeler kullananlara “sâbbe”, Ali'yi ilâh kabul edenlere “müellîhe” denildiği ve bu nitelemenin örnek olarak sadece Sebeiyye için kullanıldığı görülür.

İlâhî ruhun önce Hz. Peygamber'e, ardından Hz. Ali'ye intikal ettiği iddiası ilk defa Abdullah b. Sebe'ye nisbet edilen Sebeiyye tarafından ileri sürülmüş, daha sonra ilâhî bir cüzün Ali'ye hulûl ettiğini söyleyen Beyân b. Sem'an'ın grubu olan Beyânîyye tarafından benimsenmiş, ardından Ebû'l-Hattâb el-Esedî, Mugire b. Saîd el-İclî ve Ebû Mansûr el-İclî gibi kimselerce sürdürülmüştür (Şehristânî, I, 174-175, 176-181). Hint dinlerindeki ilâhlığın hulûlü ve intikali düşüncesinin firavunlar devrinde Mısır'da yaygın olup oradan İslâm dünyasına geçtiği (Ebû'l-Alâ el-Maarî, s. 457) veya eski İnan'ında Seneviyye'den kaynaklandığı söylenirse de (Neşvân el-Himyârî, s. 146) Allah'ın Hz. İsa'ya hulûl ettiğini ve İsa'nın beşer şeklinde bir ilâh olduğunu benimseyen Hıristiyanlık'tan geçtiği görüşü daha yaygındır. Bu düşünce, Şia kökenli bazı aşırı fırkaların günümüzdeki uzantıları sayılabilecek gruplar içinde devam etmektedir (bk. GÂLIYYE). Mütedil Şii müellîfleri, te'lîhe varan gâli fırkalar hakkında bilgi verirken onların bir bakıma Allah'ı inkâr ettiklerini ve gerçekte bütün dalâlet fırkalarının en zararlı olduklarını ifade etmişlerdir (meselâ bk. İbn Bâbeveyh, s. 114).

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 5-16; Ebû'l-Hüseyn el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Bağdad - Beyrut 1388/1968, s. 156; İbn Bâbeveyh, *Risâletü'l-İtikadâtü'l-İmâmîyye: Şit-İmâmîyye'nin İnanç Esasları* (trc. Ethem Ruhi Fiğlahî), Ankara 1978, s. 114-115; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 254-264; Ebû'l-Alâ el-Maarî, *Risâletü'l-gufrân* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1397/1977, s. 457; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 174-175, 176-181; Neşvân el-Himyârî, *el-Hürû'l-în* (nşr. Kemâl Mustafa), Kahire 1367/1948, s. 146; Muhammed b. Hasan ed-Deylemî, *Beyânü Mezhebi'l-Bâtîniyye ve bu'lânih* (nşr. R. Strothmann), İstanbul 1938, s. 2-3; Ebû'l-Firâs Şehâbeddin b. Nasr ed-Deylemî, *Me'tâlî'ü's-ş-şümûs fi ma'rifetü'n-nüfus* (*Erba'ü resâ'il İsmâ'îliyye* içinde, nşr. Ârif Tâmir), Beyrut 1978, s. 14-15; Mübed Keyhusrev-i İsfendiyâr, *Debistân-ı Mezâhib* (nşr. Rahîm Rızâzâde-i Melik), Tahran 1362 hş., I, 265-267; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 121; Mustafa Öz, *Nizârî-İsmâilî Mezhebinde Ağa Hanlar Dönemi* (doktora tezi, 1986), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 81; a.m.f., “Gâliyye”, *D/Â*, XIII, 335; F. M. Stead, “The Ali İlahi Sect in Persia”, *MW*, XX/2 (1932), s. 184-189; Mirza Karam, “The Sect of the Ali İlahis or the Ahl-i Haqq”, *a.e.*, XXIX/1 (1939), s. 73-78; V. Minorsky, “Ehl-i Hak”, *İA*, IV, 201; Hamid Algar, “Ehl-i Hak”, *D/Â*, X, 513-515.

MUSTAFA ÖZ

MÜEN'EN

(الْمُؤَنَان)

Senedinde

enne ifadesi bulunan hadis.

Arapça'da enne edatından “tef'îl” kalıbında türetilen müen'en kelimesi “senedinde 'enne' edatı veya 'enne fülânen kâle' edâ sîgası kullanılarak nakledilen hadis” demektir. Bazan böyle bir rivayetin sadece senedine de müen'en denilmekte, kelime müennen (müen'ene) şeklinde de telaffuz edilmektedir. I. (VII.) yüzyıldan itibaren hadis râvilerinin nakilde bulunurken sıkça kullandıkları enne lafzı genelde “ahberenâ fülânün enne fülânen kâle” şeklinde kullanılmakla birlikte bazan “ahberenâ fülânün enne fülânen ahberahû” ve “ahberenâ fülânün enne fülânen haddesehû” gibi cümleler halinde de görülmektedir.

Bir hadisi enne lafzıyla rivayet eden râvinin, o hadisi hocasından muteber bir yolla alıp almadığı konusunda ihtilâf edilmiş ve bu hususta iki görüş ortaya çıkmıştır. Ahmed b. Hanbel ve Berdîcî'nin de aralarında bulunduğu muhaddislerle göre enne sîgasıyla nakledilen rivayetler, başka bir tarikten semâ yoluyla nakledildiği ortaya çıkmadıkça muttasıl sayılmaz, bunlar münkatı hükmündedir. Mâlik b. Enes ve İbn Abdülber en-Nemerî tarafından ileri sürülen ve cumhur tarafından da benimsenen diğer görüşe göre ise hocasından enne lafzı ile nakilde bulunan râvinin hocasıyla görüştüğünün ve tedfîs yapmadığının bilinmesi şartıyla rivayeti muttasıl sayılır ve o rivayeti muteber hadis tahammül yollarından biriyle aldığı kabul edilir (İbnü's-Salâh, s. 62-63). İbn Abdülber rivayetlerde harflerden ve lafızlardan çok râvi ile şeyhi arasındaki müllâkat, mücâlese, müşâhede ve semâa bakılması gerektiğini söylemekte, rivayette mutlaka semâi aramanın gereksiz olduğunu, zira sahâbîye kadar uzanan senedde sahâbînin kullandığı “an, kâle, semi'tü, enne” gibi lafızların zaten ittisâle işaret ettiğini ve bu konuda icmâ bulduğunu bildirmektedir (Süyûtî, I, 217). Ancak enne edatını bir edâ sîgası olarak inceleyen Zeynüddin el-İrâkî birinci görüş sahiplerinin büsbütün haksız olmadığı sonucuna varmıştır. Ona göre enne ile rivayet edilen hadis yerine göre muttasıl, mürsel veya münkatı olabilir. Böyle bir hadis eğer Hz. Peygamber ile sahâbîler arasında geçen bir olayı naklediyorsa, râvi de bu olayın meydana geldiği zamanda yaşamış bir sahâbî ise hadiseyi gördü-